

так: “Настаўніку нельга інакш. Вучыць і не памятаць, каго вучыш? Вучыць, экзаменаваць і забыцца?” [1, с. 375]. І Фёдар Міхайлавіч успрыняў гэта як завет. Яго вучні пастаянна адчувалі настаўнікаў клопат, настаўнікаву турботу, настаўнікаву ласку.

Добра разумеючы цану настаўніцкага хлеба, Фёдар Міхайлавіч не павучае: настаўнік павінен быць такім і такім, гэта яму можна, а гэтага і не думай... Ён дзейнічае як вопытны псіхолаг, як сталы, мудры чалавек: вось маё слова пра Настаўніка, а ты, чытач, сам абірай патрэбнае, сам думай, сам вучыся.

Быў зачын (“*Што ж без цябе, настаўнік? Хто ж без цябе, настаўнік?*”), ёсць і годны вянец: “Пісаў і напісаў. Бо не мог не пісаць, бо меў што напісаць” [1, с. 376]. Хвалявала Фёдара Міхайлавіча доля беларускіх настаўнікаў, іх статус у дзяржаве, таму і напісаліся “Настаўнікі”. А з настаўнікавых радкоў яшчэ раз убачылася: жыць у працы, жыць працай, жыць лёсам сваіх вучняў, не чакаць узнагарод і падзякі, “паміраць збірацца, а жыта сеяць”, жыта для і дзеля Радзімы, для і дзеля Заўтра, дзеля васількоў.

Спіс літаратуры

Янкоўскі, Ф.М. З нялёгкіх дарог : Выбр. / Ф. Янкоўскі ; прадм. П. Місько. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 399 с.

ІРЫНА ГОЎЗІЧ (г. Мінск)

СТЫЛЬ АПАВЯДАННЯЎ ФЁДАРА ЯНКОЎСКАГА І МІХАСЯ СТРАЛЬЦОВА: ПАРАЎНАЛЬНЫ АНАЛІЗ

Беларуская літаратура другой паловы XX стагоддзя не абмяжоўваецца толькі апісаннем рэчаіснасці, прыроды і падзей, прапушчаных праз чалавечыя перажыванні, а вядзе рознаскіраваны дзялогі з часам, аднаго аўтара з іншымі аўтарамі, аўтара з чытачом, з самім сабой, з “цэлым народам”. Думка ў падобных шматгалосых (М. Бахцін) творах не ляжыць на паверхні, а вынікае з глыбіні душэўнага вопыту, адліваецца ў інтанаванае выказванне, якое залежыць ад прадмета ўвагі і адрасата. Менавіта рэфлексія думкі і пачуцця аўтараў, іх рух, змены складаюць адметнасць праявітых твораў невялікага памеру, для якіх таксама характэрныя сцісласць, лаканізм, выразнасць і адточанасць сэнсу, шматузроўненасць зместу, часам адкрытая скіраванасць на рэцыпіента, насычанасць вобразна-выяўленчымі сродкамі (эпітэтамі, метафарамі, вобразамі-сімваламі, мастацкімі дэталямі і інш.), дасканаласць марфалагічна-структурнай будовы (мінімальны аб’ём з максімальна заглыбленым зместам), своеасаблівасць рытмічнай арганізацыі мастацкага тэксту (паўторы, незакончанасць думкі, перарывістасць інтанацыі і інш.).

Аповяданні і праявіныя мініяцюры прыцягвалі і прыцягваюць увагу пісьменнікаў розных пакаленняў, як старэйшых (Я. Брыль, Ф. Янкоўскі, Б. Сачанка), так і маладзейшых (М. Стральцоў, Я. Сіпакоў, Ю. Геніюш, У. Арлоў і інш.). Чым жа абумоўліваецца жыццяздольнасць падобных жанраў? Найперш, думаецца, гнуткасцю і здольнасцю іх аўтараў у малой прасторы паказаць вялікае (нягледзячы на абмежаваны памер, падобныя творы надзвычай ёмістыя па змесце), напрамую выказаць чытачу-рэцыпіенту перажыванні, перадаць пачуцці і ўражанні аўтара. Вялікую ролю пры выбары пісьменнікамі падобнай формы пісьма адыгрывае фактар разамкнёнасці і адкрытасці, магчымасць выказацца *tet a tet* з суразмоўцам, часцей чалавекам філалагічна адукаваным, інтэлектуалам, які мае сапраўдны эстэтычны густ.

Творы Фёдара Янкоўскага, змешчаныя ў кнігах “Абразкі” (1975), “Прыпыніся на часіну” (1979), “І за гарою пакланюся” (1982), “Радасць і боль” (1984), “Само слова гаворыць” (1986), “З нялёгкіх дарог” (выбранае, 1988), уяўляюць сабой надзвычай рухомыя і дынамічныя замалёўкі імгненняў з жыцця вядомага мовазнаўцы-філолага, з якіх паўстаюць каларытныя вобразы простых людзей – маці і бацькі (“Слова ў дарозе”, “Ці пісаў такое?”, “Нібы сама клятва, прысяга перад бацькавым полымем”), вяскоўцаў (“Пры дзвях, у дзвях...”, “Словы, людзі”), рэдактараў і аўтараў, вядомых пісьменнікаў (“Дзве сустрэчы з маладым (старонка з дзённіка)”, “Аўтар і рэдактар”, “А песня будзе жыць і жыць”, “Дарагая сустрэча” і інш.). Многія з пералічаных твораў пісьменніка і навукоўца ўяўляюць сабой пранікнёныя оды мове беларусаў – чыстай, выразнай, сакаўной і такой дарагой і любай пісьменніку: “У людзі выходзіць! У свет выходзіць!.. Людзьмі звацца!.. Жыць людзьмі!.. Не толькі імі называцца!..” [4, с. 8]. Высокая “філалагічная культура” адчуваецца на кожнай старонцы замалёвак і абразкоў аўтара: “Сябе, здаецца, падрыхтаваў ужо да працы. Падрыхтаваў сябе да працы і ў працы са словам, з маім родным словам. А з ім працуй вымытымі рукамі, адгортвай ад сябе ўсялякае мурзатае, здрадлівае, адгортвай пацяруху, смецце” [4, с. 18].

Эцюды, абразкі, мініяцюры, эсэ кожнай часткі кнігі Ф. Янкоўскага “Само слова гаворыць” групуюцца не толькі на аснове тэматычнага падабенства – у кожным з раздзелаў вылучаецца дамінантная праблема ці тэма (“Нібы клятва, прысяга” – трывога за роднае слова; “Спрачаліся, пыталіся, шукалі” – культура творчасці; “Чалавек, душа, прырода, слова” – вернасць родным вытокамі; “З дзялогаў” – народная мудрасць). Разам з тым, у кожным з іх назіраецца паўтарэнне і раскрыццё на якасна новым узроўні дамінантных для ўсёй творчасці Фёдара Янкоўскага тэм (а не толькі для гэтай кнігі): асэнсаванне жыцця, ва ўсіх яго праявах і зменлівасці; усведамленне хуткаплыннасці часу; тэма Бацькаўшчыны, якая непарыўна звязана з мовай, і інш. Вялікая ўвага ў названай кнізе надаецца невялікім абразкам, у якіх неаддухоўленыя з’явы прыпадабняюцца да чалавека, пераносяцца на яго духоўнае жыццё (асабліва творы з цыклу “Чалавек, душа, прырода, слова”).

Жанравая разнастайнасць эцюдаў, апавяданняў і абразкоў Ф. Янкоўскага багатая: гэта і сацыяльна-бытавыя (“Трэба ж дапрадаць”, “Назоўка”, “У ласцы жывуць”), і філасофскія (“Загойны, незагойныя...”), і псіхалагічныя (“Нібы сама клятва, прысяга перад бацькавым полымем”) мініяцюры, але, найперш, ён з’яўляецца стваральнікам мастацка-лінгвістычнай і філалагічнай іх форм, у якіх на аснове замалёўкі мовы персанажа або характарыстыкі слоў вызначаецца пэўная з’ява жыцця: “Таваркое, або характарыстычнае слова не толькі абазначае непшта, а і характарызуе прадмет, з’яву – тое, што абазначае: гаваркое слова адразу дае штрышок вобраза ці нават вобраз. Хоць бы: вяселька і бліскавіца, знічка. Хоць бы нашы родныя назвы месяцаў: ліпень (ліпа цвіце), жнівень (жніво ідзе), верасень (верас цвіце, верасы цвітуць)” [4, с. 19].

Празаічныя ж творы Міхася Стральцова, у адрозненне ад твораў Ф. Янкоўскага, больш насычаны празрыста-светлым і сумна-трывожным лірызмам, поўняцца сумам звычайнага, простага чалавека, які па-філасофску глыбока, удумліва і засяроджана ацэньвае сваю ролю ў гістарычным працэсе, суадносіць малое, прыватнае з глабальным і вялікім, пастаянна паглыбляецца ў свет асабістых перажыванняў, аналізуе стан душы лірычнага героя. М. Стральцоў – адначасова і лірык, і філосаф, і псіхолаг, вельмі блізкі ў апавяданнях да Кузьмы Чорнага.

Пра сваё дзяцінства і дзяцінства аднагодкаў-равеснікаў паэт згадвае і ў апавяданнях, і ў вершах, і ў крытычных артыкулах, эсэ. Адно з яго эсэ называецца “Дзяцінства, якое мы помнім” (1984). Гэта твор пра пакаленне, якое рана пасталела, бо

перажыло і смерць блізкіх і родных, і пасляваенны голад, бо навучылася, пераадольваючы цяжкасці, цаніць кошт жыцця, захоўваць памяць пра мінулае. Таму менавіта дзіцячыя гады сталі стартавай пляцоўкай далейшага жыцця пісьменніка і вызначылі агульны гуманістычны змест яго творчасці: “Ужо дарослымі мы паспраўднаму адчулі сябе дзецьмі вайны. І тады напісалася апавяданне “На чацвёртым годзе вайны”, аповесць “Адзін лапаць, адзін чунь”. Там – уражанні ваеннага дзяцінства, першапачатковы, можа, самы галоўны жыццёвы вопыт. Эмацыянальны вопыт майго пакалення і пакалення, якое не ведала вайны, паяднаўся. Паяднаўся на разуменні той цаны, якую заплацілі мы за мір, засталася Памяць – у майго пакалення біяграфічная, у новага – гістарычная. Памяць з вялікай літары” [3, с. 588].

Памяць пра вайну, родную вёску прадвызначае змест усёй творчасці Міхася Стральцова. Галоўным героем яго твораў стаў малады чалавек-аналітык, які хоча пазнаць сэнс жыцця, былы вясковец, які ўжываецца ў гарадскую стыхію, якога не пакідае раўнадушным “сена на асфальце”.

Вучоба ў БДУ, журналісцкая праца прадвызначылі шырыню мастацкіх інтарэсаў пісьменніка. Ён пачынае пісаць апавяданні “Блакiтны вецер” (1957, часопіс “Маладосць”), “Долса”, “Восеньскі ўспамін”, “Двое ў лесе” і іншыя, якія выйшлі асобнай кніжкай “Блакiтны вецер” у 1962 годзе. У іх вызначыліся такія рысы творчасці М. Стральцова, як лірызм, павышаная пачуццёвасць герояў і аўтара, асацыятыўнасць вобразнасці, маналагічная спавядальнасць.

У “Блакiтным ветры” выкладчык ВНУ Лагацкі, былы вясковец, не можа заснуць, ідзе ў вандроўку па начным горадзе і мроіць пра загадкі жыцця (“дом без аблічча і нумара”, маленства, студэнты, якія паводзяць сябе не так, як хацелася б, сусед па інтэрнаце Толік, да якога не пайшоў на адыходны ў армію вечар). Як і герой твораў Кузьмы Чорнага, ён імкнецца зразумець і знайсці месца ў жыцці, увабраць у сябе яго гукі, фарбы і на гэтым фоне зразумець сваю сутнасць, ацаніць свае ўчынкi. І “дапамагае” яму ў гэтым блакiтны вецер – сімвал нечага лагоднага, гарманічнага, пяшчотнага. Вецер, што застаўся ў свядомасці героя з дзяцінства, прымроіўся яму некалі, супакойвае, уздымае настрой, кліча да светлай мары.

У апавяданнях “Трыпціх”, “Дома”, “Перад дарогай”, “На вакзале чакае аўтобус”, у больш познім, асабліва вылучаным крытыкамі “Смаленне вепрука” раскрываецца галоўная тэма творчасці М. Стральцова – тэма духоўнай сувязі паміж горадам і вёскай, вясковых каранёў і гарадскога прагрэсу, празрыстасці расы на лістах дрэваў і блакiтнага агеньчыка тэлеэкрана, грукату падводаў на асфальтаванай вуліцы, што вядзе на Конскі базар, і трамваяў. Пісьменнік прымае жыццё з яго вытокамі і працягам, з вясковымi хатамі і гарадскімі камяніцамі.

Гэтае і многія іншыя апавяданні напісаны ў форме ўнутранага маналога ці самога аўтара, ці герояў, якім ён перадавае думкі. Яны блізкія да лірыкі, таму і называюцца лірычнымі. У такіх творах сюжэт не цэласны, а эпизадны, сцэны і падзеі працуюць на раскрыццё перажыванняў герояў ці апавядальніка. Унутраны маналог – спосаб фіксацыі і адлюстравання ў творы перажыванняў героя.

Усімі адзначанымі рысамі характарызуецца і апавяданне “Двое ў лесе” (1960), у якім галоўны герой твора Васіль перажывае па страчаным па віне нязграбнага, але хітрага школьнага рахункавода Клыбіка каханню да настаўніцы Марыны. Прырода ў апавяданні надзвычай прыгожая: лес, якім захапляецца Васіль, ноч, калі ён праводзіць з танцаў Марыну, Васілёў настрой умела і дакладна “ўпісаны” ў навакольны прыродны і вясковы свет.

За першым зборнікам апавяданняў выйшаў другі – “Сена на асфальце” (1966) з рамантычна-ўзнёслай, сімвалічнай назвай. Затым былі выдадзены аповесць “Адзін

лапаць, адзін чунь” (1970), кніга прозы, што складаецца з апавяданняў і аповесці “Падарожжа за горад”. У новых кнігах М. Стральцова таксама гучыць голас аўтара – сына вёскі, які імкнецца пры кожным зручным выпадку да вытокаў, каранёў, да прыгажосці нерушнага, спрадвечнага, гарманічнага, асвечанага векавымі традыцыямі народнага, бацькавага і матчынага жыцця.

Адно з найлепшых апавяданняў Міхася Стральцова “Сена на асфальце” працягвае і развівае тэму ранейшых твораў, але ўжо закранае не толькі тэму “вёска – горад”, “вясковае – гарадское”, але і шмат іншых, у першую чаргу маральна-этычных. Гэта і тэма кахання, якому, як піша ў першай частцы апавядання “Ліст першы” свайму каханаму Лена, хацелася такой шырыні, каб было “толькі яно і цэлы свет”. І тэма вясковага побыту, што гняздзіцца на гарадской ускраіне (эцюд “Дзядзька Ігнат”), з яго паўсядзённымі людскімі клопатамі і размовамі пра надвор’е, пра чарговы футбольны матч, пра палітычныя падзеі. І тэма недалёкага ваеннага і пасляваеннага мінулага, якое прыгадвае ў гэтым жа эцюдзе дзядзька Ігнат. З мноства тэм, сцэн і эпизодаў вынікае гуманістычны змест твора: аўтар заклікае любіць і вёску, і горад, шанаваць традыцыі, у першую чаргу – павагу да працы, дабрыні, якія спрадвечу выхоўвала ў людзях вёска. “Сена на асфальце” – гэта сімвалічны вобраз, які заклікае помніць і тварыць дабро, жыць па-чалавечы адкрыта і светла, гэта напамінак нам усім пра роднае вясковае, агульначалавечае карэнне.

Спіс літаратуры

1. Адамовіч, А. Міхась Стральцоў – учора і заўтра / А. Адамовіч // Стральцоў М. Выбранае: Проза, паэзія, эсэ. – Мінск : Маст. літ, 1987. – С. 3–8.
2. Васючэнка, П.В. Міхась Стральцоў / П.В. Васючэнка // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя : у 4 т. Т. 4. Кн. 2. 1986 – 2000. – Мінск : Бел. навука, 2003. – С. 404–425.
3. Стральцоў, М. Выбранае : Проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў. – Мінск : Маст. літ, 1987.
4. Янкоўскі, Ф. Само слова гаворыць : Філат. эцюды, абразкі, артыкулы / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Маст. літ., 1986.

АЛЕНА КАВАЛЮК (г. Брэст)

“СЯЛЯНСКАЯ АТЛАНТЫДА” ФЁДАРА ЯНКОЎСКАГА

Яшчэ са студэнцтва запомнілася імя Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага як вучонага-лінгвіста, аўтара і суаўтара шэрагу падручнікаў. Тады ж было знаёмства і з яго кнігамі прозы “Само слова гаворыць”, “Радасць і боль”, інш. Гэта быў даволі ўдзячны матэрыял, які выкарыстоўвала Валянціна Канстанцінаўна Мароз з любоўю і пашанай да свайго настаўніка пры выкладанні курса “Культура маўлення”. У курсе “Гісторыі беларускай літаратуры” проза Ф. Янкоўскага не вывучаецца і сёння, больш таго, яго мастацкая творчасць, здаецца, так і засталася ў цені навуковых здабыткаў, дарэмна не дацэнняецца.

Знаёмства з апавяданнямі-мініяцюрамі Фёдара Міхайлавіча выяўляе самабытны і непаўторны стыль іх аўтара, паказвае асаблівасці яго творчай манеры. Цяжка не пагадзіцца з Паўлам Місько, аўтарам прадмовы да зборніка выбраных твораў “З нялёгкіх дарог”, што “пра Ф. Янкоўскага як майстра дэталі і слова, як пісьменніка тонкага густу можна было б пісаць цэлае даследаванне” [с. 8]. Да таго ж яго проза